14 વાત એક શાપની

મહેશ યાજ્ઞિક
(જન્મ : 21-12-1953)

મહેશ વાસુદેવભાઈ યાજ્ઞિકનો જન્મ ધંધુકા(જિ. અમદાવાદ)માં થયો હતો. તેઓએ વાણિજ્ય પ્રવાહમાં સ્નાતક સુધીનો અભ્યાસ કર્યો. એલ.આઈ.સી.માં નોકરી, હવે સેવાનિવૃત્તિ. તેમણે સાત નવલિકાસંગ્રહ આપ્યા, તેમણે નવલકથાઓ પણ લખી. તેમાં 'રેશમડંખ', 'ખેલંદો', 'વંશવિચ્છેદ', 'છળકપટ', જેવી લોકપ્રિય નવલકથાઓ આપી છે. વિવિધ સામયિકો અને વર્તમાનપત્રોના ખ્યાતનામ કટારલેખક (કૉલમિસ્ટ). 'રેશમખંડ' જેવી એમની યશકલગી સમી નવલકથા ઉપરથી એ જ નામે હિન્દીમાં સિરિયલ પણ બનેલી. પાંત્રીસ વાર્તાઓના સંગ્રહને ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી(2010)નું તૃતીય પારિતોષિક પ્રાપ્ત થયેલું.

'વાત એક શાપની' વાર્તા, મહેશ યાજ્ઞિકની અતિ લોકપ્રિય વાર્તામાંની એક છે. કર્મનો સિદ્ધાંત ભારતીય તત્ત્વચિંતનમાં પ્રમુખસ્થાને રહ્યો છે. આજે પણ આપણા લોકજીવનમાં કર્મના સિદ્ધાંતની યથાર્થતા વિશે ચર્ચા થતી આપણે સાંભળીએ છીએ. '...તારું ધનોતપનોત નીકળી જશે... તારી વાંહે કોઈ રોવાવાળું નહીં રે...' એ શાપિત વચનો વાર્તાના અંતને કરુણ બનાવે છે. કર્મનો હિસાબ દરેકે ચુકવવો જ પડે છે એ વાત સમગ્ર વાર્તા દ્વારા સ્પષ્ટ થાય છે.

'હજુ ટ્રેઈન ઊપડવાને પાંચેક મિનિટની વાર છે. અમારું કમ્પાર્ટમેન્ટ સાવ ખાલી છે...' મોબાઈલથી વાત કરતી વખતે હેમંતની નજર કાલુપુર રેલવે સ્ટેશનના પ્લેટફૉર્મ ઉપર ફરતી હતી. એની બારીની બરાબર સામેના ટી સ્ટોલ ઉપર બે યુવાનો ચાની ચૂસકી લઈ રહ્યા હતા. 'તને તકલીફ થશે..' સામા છેડે વેરાવળથી અશ્વિને હસીને ટકોર કરી. 'તારા જેવા વાતોડિયા માણસને કોઈ વાત કરનાર નહીં મળે તો સજા જેવું લાગશે. એની-વે, વેરાવળ ટ્રેન ઊભી રહે કે તરત રિંગ મારજે. આવી જઈશ...ગુડ નાઇટ...'

'ગુડ નાઇટ...' હેમંતે મોબાઈલ ખિસ્સામાં મૂક્યો. થોડી વાર પછી હળવા આંચકા સાથે ટ્રેઈન ઊપડી. પેલા જે બે યુવાનો ઊભા હતા એ પૈકી એક દોડીને ડબ્બામાં પ્રવેશ્યો. બીજો એને સ્ટેશને મૂકવા આવ્યો હતો.

'વેરાવળ?...'સામેની બર્થ ઉપર બેસીને એ યુવાને હેમંતને પૂછ્યું, હેમંતે હકારમાં માથું હલાવીને એની સામે જોયા પછી પૂછ્યું, 'આ સોમનાથ મેલ પહેલાં તો કાયમ ભરચક જતો હતો. હવે ભીડ નથી રહેતી?' 'જનરલ ડબ્બામાં થોડી ભીડ રહે. બાકી સ્લીપરમાં રિઝર્વેશન કરાવનારા મારા-તમારા જેવા લોકોને ટ્રાવેલ્સની લક્ઝરી બસમાં વધુ મજા આવે છે. વળી, સસ્તું પડે. મારે તો દર પંદર દિવસે જવાનું હોય એટલે સોમનાથ મેલમાં આરામથી ઊંઘી જવાનું. કોઈ ટેન્શન નહીં...'

હેમંતની ઉંમરનો એ યુવાન પણ વાતોડિયો હતો. એનું નામ સમીર. પરસ્પર ઓળખવિધિ પતી ગઈ.

'ગાંધીગ્રામથી બીજાં પેસેન્જરો આવશે?' હેમંતે પૂછ્યું. સમીરે નકારમાં માથું ધુણાવ્યું. 'આપણા ડબ્બામાં રડ્યાખડ્યા બે-ચાર જણા આવશે..' એણે કાંડાઘડિયાળ સામે જોઈને ઉમેર્યું. 'બસ, હવે પાંચ મિનિટમાં ગાંધીગ્રામ આવી જશે.'

ગાંધીગ્રામ એટલે કે એલિસબ્રિજ સ્ટેશને ટ્રેઈન ઊભી રહી. સમીરની વાત સાચી હતી. ગણીને ચાર માણસ એમના ડબ્બામાં ચઢ્યા. એમાંથી ત્રણ આગળ ગયા. એક ભાઈ સમીરની બાજુમાં આવીને બેઠા. પોતાની નાની સૂટકેસ પણ એમણે સીટ ઉપર જ મૂકી. એના ઉપર જમણો હાથ મૂકીને જાણે થાકી ગયા હોય એમ એમણે આંખો બંધ કરી.

એ જ વખતે એક ભિખારણ આવીને એ ત્રણેયની સામે ઊભી રહી. મેલાઘેલા છોકરાને કાખમાં તેડીને એ દયામણી નજરે ત્રણેયની સામે તાકી રહી.

'સાહેબ, આ છોકરું સવારનું ભૂખ્યું છે...' તે કરગરી રહી હતી. 'કંઈક દયા કરો...' એ કરગરતી હતી અને આઠેક મહિનાનું બાળક રડતું હતું.

'નીચે ઊતર...' આ રૂટના અનુભવી સમીરે ઊભા થઈને જમણા હાથના અંગૂઠા અને બીજી આંગળીથી ચપટી વગાડીને આદેશ આપ્યો. 'ફૂટ અહીંથી..'

પેલા નવા આવેલા નાની સૂટકેસવાળા ભાઈએ આંખો ખોલી. પેલી ભિખારણ અને રડતા બાળક સામે જોયું અને પછી ખિસ્સામાંથી પાકિટ કાઢ્યું. સો રૂપિયાની કડકડતી નોટ એમણે ભિખારણ સામે લંબાવી. 'આ નોટ લઈને ફટાફટ નીચે ઊતરી જા બહેન. ગાડી ઊપડશે તો તકલીફ પડશે...' એમના અવાજમાં થાક હતો. સો રૂપિયાની નોટ લઈને ખુશખુશાલ ભિખારણ ઝડપથી નીચે ઊતરી ગઈ.

ટ્રેઇને ગતિ પકડી. એ વખતે હેમંત અને સમીર બંનેની આશ્ચર્યચકિત નજર એ ભાઈ સામે હતી.

અઠ્ઠાવનથી સાઠની ઉંમર, ચોરસ ચહેરો, સૂર્યના તડકાથી ઘઉંવર્ણી બનેલી ત્વચા, થોભિયાના વાળ સફેદ બાકી ભરાવદાર કાળા વાળ, ઊંચાઈ છ ફૂટ જેટલી તો હશે, આછા બદામી રંગનું સફારી...એમનું નિરીક્ષણ કરતી વખતે હેમંતની નજર એમની આંખો ઉપર અટકી. તેનું વ્યક્તિત્વ કદાવર અને રૂઆબદાર હતું, એ છતાં એમની વિશાળ આંખો વિષાદથી છલકાતી હતી. એ માણસની આંખોમાં વેદનાનો મહાસાગર ઘૂઘવાતો હોય એવું પહેલી નજરે પારખી શકાય.

'આ બધાં ભિખારાં હરામી હોય છે...' એમની સામે જોઈને સમીરે ધૂંધવાટ ઠાલવ્યો. 'તક મળે તો તમારી આ બેગ લઈને રફૂચક્કર થઈ જાય. આવાને તો એક પૈસોય ના આપવો જોઈએ.'

સમીર આક્રમક બનીને બોલતો હતો. એ વખતે હેમંતની નજર એ સજ્જનના ચહેરા સામે હતી. એમની આંખોમાં કંઈક એવું હતું કે જોનારને એ હચમચાવી મૂકે. સમીર તો ઊભો ઊભો ભાષણ આપતો હતો એટલે એને આ બાબતનો ખ્યાલ નહોતો. હેમંતે ઊભા થઈને એના ખભે હાથ મૂક્યો અને એને નીચે બેસાડ્યો. એ વૃદ્ધના ચહેરા સામે નજર પડી કે તરત સમીર પણ મૂંગો થઈ ગયો.

'મારી દીકરી વેરાવળમાં જીવન-મરણ વચ્ચે ઝોલાં ખાય છે...' હેમંત અને સમીર સામે જોઈને એ વૃદ્ધે ખુલાસો કર્યો. એના રુંધાયેલા અવાજમાં ભીનાશ હતી. 'કલાક પહેલાં જ એના સસરાનો ફોન આવ્યો એટલે પાણી પીવાય નથી રોકાયો. અઠ્યાવીસ વરસની મારી દીકરી દાઝી ગઈ છે. વેવાઈએ ફોનમાં કીધું કે 'સિરિયસ છે, તાત્કાલિક આવો...' અવાજમાં ડૂસકું ભળ્યું એટલે એ અટક્યા. પછી એમણે દયામણી નજરે સમીર સામે જોયું. 'તમારી વાત કદાચ સાચી હશે પણ હું દીકરીનો બાપ છું. એ ભિખારણને કરગરતી જોઈને દયા આવી ગઈ. માથે રાત જેવું ધાબું છે એટલે ખોટું નહીં બોલું. એને પૈસા આપતી વખતે મનમાં લગીર સ્વાર્થ પણ હતો. આવા કોઈ ગરીબના આશીર્વાદ મળે અને દીકરીના શ્વાસ થોડાક લંબાય તો કમ સે કમ એનું મોઢું તો જોવા મળે.'

એ કદાવર માણસ જાત ઉપર કાબૂ ના રાખી શક્યો. ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રડી પડ્યો. ઠપકા ભરેલી નજરે હેમંત સમીર સામે જોઈ રહ્યો. સમીરને પણ હવે પસ્તાવો થતો હતો. વાતાવરણ ગંભીર બની ગયું. 'આઈ એમ વેરી સોરી...' પોતાના થેલામાંથી પાણીની બોટલ કાઢીને સમીરે એમના હાથમાં આપી અને સાંત્વના આપી. 'વડીલ, ચિંતા ના કરો. ઈશ્વર સહુ સારાંવાનાં કરશે. તમારી દીકરી બચી જશે.'

લમણે હાથ મૂકીને એ વૃદ્ધ ચિંતામગ્ન દશામાં જ બેસી રહ્યા. સમીરે આપેલી પાણીની બોટલ હજુ એના હાથમાં જ હતી. એણે પાણી નહોતું પીધું. 'વડીલ, પાણી..' હેમંતે એમના ખભે હાથ મૂક્યો અને પાણી પીવા આગ્રહ કર્યો.

'પાણી તો હવે દીકરીનું મોઢું જોઈને જ પીશ.'

'તમે તો સમજદાર મુરબ્બી છો. દીકરીની ચાકરી કરવા માટે પણ શરીરમાં તાકાત ટકાવી રાખવી પડશે.' સમીરે સમજાવ્યું. 'પ્લીઝ, બે ઘૂંટડા પાણી પીશો તો અમનેય સારું લાગશે.' એ બંને ખરા હૃદયથી આગ્રહ કરી રહ્યા હતા. એ જોઈને એ વૃદ્ધે પાણીની બોટલ બાજુમાં મૂકી. બે હાથ જોડીને આંખો બંધ કરીને ગરદન ઊંચી કરીને જાણે ઈશ્વરની માફી માગી અને એ પછી ત્રણ-ચાર ઘૂંટડા પાણી પીધું. બહાર ઘનઘોર અંધકાર હતો. ટ્રેઇન સડસડાટ આગળ વધતી હતી.

પાંચેક મિનિટ સુધી કોઈ કશું ના બોલ્યું. ત્રણેય ચૂપચાપ બેસી રહ્યા હતા. એ જ વખતે એ વૃદ્ધના ખિસ્સામાં મોબાઈલ રણક્યો. એમણે ખિસ્સામાંથી મોબાઈલ બહાર કાઢ્યો. સ્ક્રીન ઉપર નજર કરીને પાછો ખિસ્સામાં મૂકી દીધો! થોડી વાર રિંગ વાગ્યા પછી મોબાઈલ શાંત થઈ ગયો.

'કોનો ફોન હતો?' હેમંતે પૂછ્યું. 'વેવાઈનો...' તેણે ઉત્તર આપ્યો.

'તો પછી વાત કેમ ના કરી?'

'હિંમત હારી ગયો છું દીકરા!...' વૃદ્ધના અવાજમાં ધ્રુજારી ઉમેરાઈ. 'રખેને એ કંઈક એવા સમાચાર આપી દે તો વેરાવળ સુધીનો રસ્તો કાપવાનું પણ ભારે પડે.'

'બી પોઝિટિવ. ઈશ્વર ઉપર વિશ્વાસ રાખો. હિંમત હારીને શો ફાયદો? આપણે કોઈનું કંઈ બગાડ્યું ના હોય તો પછી ખરાબ થશે એવું શા માટે વિચારો છો?...' સમીરે સમજાવ્યું. 'મારું મન કહે છે કે તમારી દીકરીને કંઈ નહીં થાય. પાંચ-છ દિવસમાં હસતી-રમતી થઈ જશે. એ વખતે મને યાદ કરજો.'

સમીર આત્મવિશ્વાસથી બોલતો હતો. એ વખતે એ વૃદ્ધ એકીટશે સમીરના ચહેરા સામે તાકી રહ્યા હતા. 'મારા પાપની સજા મારી દીકરીએ ભોગવવી પડી...' એકાદ મિનિટના મનોમંથન પછી એમણે મોં ખોલ્યું. 'ગુનો મેં કર્યો અને સજા એ બાપડીને મળી. હજુ ચાર મહિના પહેલાં જ વિધવા થઈ છે. જોતાંવેંત આંખને ઠારે એવો જુવાનજોધ જમાઈ ઘડીના છઠ્ઠા ભાગમાં

હતો-નહોતો થઈ ગયો. હજુ એ ઘાની કળ વળે એ પહેલાં આ કઠણાઈ આવી...' અર્ધમીંચેલી આંખે એ બબડી રહ્યો હતો. હેમંત અને સમીર સ્તબ્ધ બનીને એની સામે સહાનુભૂતિપૂર્વક તાકી રહ્યા હતા.

'કોઈની આંતરડી કકળે ને એ શાપ આપે તો શું થાય એ સગી આંખે જોઈ લીધું. કોઈની દુઆ કે આશીર્વાદ ફળે છે કે નહીં એ જોવાનું બાકી છે...' નીચું જોઈને નિરાશાથી માથું ધુણાવીને એ બોલતો હતો. 'વર્ષો પછી હૈયું ખોલવાની તક મળી છે એટલે મનનો ભાર હળવો થશે. પાપ ધોવાશે... મનની અંદર પારાવાર પસ્તાવો તો ઘણીવાર થાય પણ એ પીડા ઠાલવવી ક્યાં? આજે બધું કહી દઈશ એટલે...' આંખો ઊંચી કરીને એણે સીધું સમીર સામે જોયું. 'તમને પણ કંઈક બોધપાઠ મળશે...'

જાણે બારી બહાર અંધકાર વચ્ચે ભૂતકાળનાં દૃશ્યો દેખાતાં હોય એમ એ તાકી રહ્યો. 'રમણિક મારું નામ. અત્યારે એકસઠમું ચાલે છે. ચોવીસ વર્ષની ઉંમરે ફૉરેસ્ટ ઑફિસરની નોકરી મળેલી. અત્યારના શરીર ઉપરથી એ વખતે મારું શરીર કેવું હશે એની કલ્પના કરી શકો છો. હોદ્દો અને સત્તાનો નશો અને ગધાપચીસીની ઉંમર એટલે વાત ના પૂછો. લગ્ન થયાં. પહેલા ખોળે દીકરો અને બીજી આ દીકરી. એ વખતે વઘઈમાં મારું પોસ્ટિંગ થયેલું. સરસ મજાનો સરકારી બંગલો, નોકરચાકર અને સાગના બે નંબરના ધંધાની મબલખ કમાણી, એટલે ખરા અર્થમાં આકાશમાં ઊડતો હતો. ધાક જમાવવા માટે જીપ લઈને રાઉન્ડમાં નીકળું એ વખતે જાણે વઘઈનાં જંગલનો મહારાજા હોઉં એવો વટ રાખતો' તો...'

બારી સામે જોઈને એ ધીમા અવાજે બોલતો હતો.

'દીકરો ત્રણ વર્ષનો હતો અને દીકરીનો પહેલો જન્મદિવસ હતો. રાત્રે બંગલે પાર્ટી રાખેલી. એ અગાઉ બપોરે હું રાઉન્ડમાં નીકળ્યો. ડ્રાઈવર જીપ ચલાવતો હતો અને ઢોળાવવાળા રસ્તે મારી નજર શિકારી કૂતરાની જેમ ચારે તરફ હતી. લાકડાંનો ભારો લઈને જતા બે શ્રમજીવી દૂરથી દેખાયા એટલે જીપ એ તરફ લેવડાવી. પેલા બંને ઢાળ ઊતરીને ભાગ્યા, એ જોઈને હાથમાં ચાબૂક લઈને હું નીચે ઊતર્યો..'

આખું દૃશ્ય જાણે અત્યારે આંખ સામે દેખાઈ રહ્યું હોય એમ એ બોલતો હતો.

''--'મેં એમને પડકાર્યા, એ છતાં એમણે ભાગવાનો પ્રયત્ન કર્યો એટલે મારી કમાન છટકી. એ બેમાંથી જે જુવાન હતો એ ભાગ્યો પણ બીજાના પગ ઉપર મારા ચાબૂકનો ફટકો પડ્યો એટલે એ લથડાયો. બે હાથ જોડીને કરગર્યો, 'સાહેબ, છોકરાં ભૂખ્યાં છે અને આ ડાંખળાં તો વીણેલાં છે, કાંઈ ઝાડ નથી કાપ્યું...' એ કરગરતો હતો પણ હું હેવાન બની ગયો હતો. સૂકી નદીના કાંઠે મોટા મોટા પથરાઓની વચ્ચે અમે ઊભા હતા. નીચે પડેલો ભારો લઈને એ ફરીથી ચાલવા લાગ્યો અને મેં ફરીથી ચાબૂક વિંઝવાનું શરૂ કર્યું. એ પથ્થરની ધાર પર ઊભો હતો અને મેં એના પગ પર ચાબૂક એટલા જોરથી માર્યો કે એ ઊછળીને ચત્તોપાટ પડ્યો. એ એવી રીતે પડ્યો કે નાળિયેરના કાચલાની જેમ એની ખોપરી ફાટી ગઈ!..'

હેમંત અને સમીર સ્તબ્ધ બનીને સાંભળી રહ્યા હતા. બે-ત્રણ સેકન્ડ અટકીને રમણિકે આગળ બોલવાનું શરૂ કર્યું.

'એ રાત્રે નવેક વાગ્યે મારા બંગલે બેબીની બર્થ ડે પાર્ટી ચાલતી હતી, એ વખતે મશાલ લઈને દશેક શ્રમજીવીઓ ત્યાં આવ્યા. બાકીનાં બધાં દૂર ઊભા રહ્યાં પણ પાંત્રીસેક વર્ષની એક સ્ત્રી એનાં ચાર ટાબરિયાં સાથે છેક અંદર ધસી આવી. પેલો જે ગુજરી ગયો હતો એ શ્રમજીવીની એ પત્ની હતી. મેલાંઘેલાં બાળકોને લઈને એ અંદર આવી. એ વખતે એનામાં એટલું ઝનૂન હતું કે બંગલાનો ચોકીદાર એનાથી ગભરાઈ ગયો. એની પાછળ-પાછળ બીજા પણ અંદર આવીને ચૂપચાપ ઊભા રહી ગયા. 'દીકરીએય તારો દીવો નહીં રે સાહેબ...' હાથમાં મશાલ પકડીને એ રડતી રડતી ચીસો પાડીને બોલતી હતી. 'મારા ધણીને મારીને તને શું મળ્યું કાળમુખા!' એમ કહીને એ મારી સામે ધસી. બધા મહેમાનો સ્તબ્ધ બનીને ઊભા હતા. એ સ્ત્રીની સાથે આવેલી બીજી બે સ્ત્રીઓએ મળીને મહાપ્રયત્ને એના હાથમાંથી મશાલ તો ઝૂંટવી લીધી પણ એની જીભને રોકવાનું કોઈના માટે શક્ય નહોતું...'ઘેર પોયરાંઓ ભૂખથી ટળવળતાં હતાં એટલે ઇ લાકડાં લેવા આવેલો સાહેબ-ઇણે ઝાડવાં નો'તાં કાપ્યાં, વીણીવીણીને ડાંખળાં ભેગાં કર્યાં, ઇયે તારાથી નો ખમાણું?' મારી સામે હાથ લંબાવીને એ ચીસો પાડીને બોલતી હતી. 'તેં ઇને મારી નાખ્યો મૂવા રાક્ષસ! ઉપરવાળાના ચોપડે આ બધું લખાશે કાળમુખા ! યાદ રાખજે... ઇ હિસાબનું પાનું એક દિ ઊઘડશે ત્યારે મને યાદ કરજે...તારા ચાબુકનો તો અવાજ આવે છે પણ ઉપરવાળાની લાકડી વિંઝાશે ત્યારે કોઈ અવાજ નહીં આવે...રોઈ રોઈને તારી આંખનાં પાણી ખૂટી જશે એવો દા'ડો આવશે ત્યારે મને યાદ કરજે..' ભયાનક ઝનૂનથી એ રડતી રડતી બોલતી હતી. 'મારી નાખ્યો મારા ધણીને...ઇ તો ગયો હવે આ આખી જિંદગી અમને પાંચેયને કોણ ખવડાવશે, મૂવા પાપિયા? ખટારાના ખટારા ભરીને લાકડાં જાય છે ઇ નથી દેખાતું ને ગરીબને કાયદો દેખાડો છો? મૂવા રાક્ષસ, તારી સરકારને આંખો નથી બળી પણ ઉપરવાળાને બધું દેખાય છે એ ન્યાય કરશે..તારું ધનોતપનોત નીકળી જશે...તારી વાંહે કોઈ રોવાવાળું નહીં રે...'

'લખી, હવે શાંત થા. કોઈને આવા શાપ ના દેવાય...' એની સાથે આવેલી એક સમજદાર સ્ત્રીએ બે હાથેથી પકડીને એને શાંત પાડવા પ્રયત્ન કર્યો. 'ધણી મારો મર્યો છે કે તારો?' એક ઝાટકા સાથે એના હાથમાંથી જાત છોડાવીને લખીએ ફરીથી છાતી કૂટવાનું શરૂ કર્યું અને રડતી વખતે એ મારી સાથે હાથ લંબાવીને હજુય શાપ વરસાવી રહી હતી. પેલાં ચારેય ટાબરિયાં ઓશિયાળાં બનીને લખીને વિંટળાઈને ઊભાં હતાં...હૈયું હચમચાવી મૂકે એવો એનો વિલાપ હજુય મારા કાનમાં પડઘાય છે.'

રમણિકલાલનો આખો ચહેરો પરસેવે રેબઝેબ થઈ ચૂક્યો હતો. બે હાથ વચ્ચે માથું પકડીને એ ફાટી આંખે બારી બહાર તાકી રહ્યો હતો. એક શ્વાસે આટલું બોલ્યા પછી દોઢ-બે મિનિટ સુધી વાતાવરણમાં સ્તબ્ધતા છવાયેલી હતી.

'કકળતી આંતરડીએ લખીએ જે શાપ આપેલો એ ભોગવી રહ્યો છું...' રમણિકલાલનો અવાજ સાવ ઢીલોઢસ થઈ ચૂક્યો હતો. 'પાંચ વર્ષ અગાઉ શ્રીમતીને હાર્ટએટેક આવ્યો અને વિદાય લીધી. દીકરો એન્જિનિયર થઈને અમેરિકા ગયો હતો. બે વર્ષ પહેલાં એને ત્યાં આંતરડાનું કેન્સર થયું. હું ત્યાં ગયો. એની સારવારમાં બધી કમાણી સાફ થઈ ગઈ પણ એ ના બચ્યો. સારું ઘર જોઈને દીકરીને વેરાવળમાં પરણાવી હતી. ચાર મહિના પહેલાં જુવાનજોધ જમાઈ ફાટી પડ્યો. એક્સિડન્ટમાં એ ગુજરી ગયો એટલે એના ઈન્શ્યોરન્સના પચાસ લાખ રૂપિયા દીકરીને મળવાના હતા, એમાં એના દિયર જોડે પરણાવવાના કાવાદાવા એ લોકોએ શરૂ કરી દીધા કે જેથી એ પૈસા ઘરમાં જ રહે. મારી દીકરીએ ના પાડી એમાં ઝઘડા શરૂ થયા. છેલ્લા મહિનાથી એ આંતરેદા'ડે મને ફોન કરીને રડતી હતી. પેલા રાક્ષસો એને દિયર જોડે પરણાવી દેવા દબાણ કરતા હતા. ગઈ કાલે સવારે દીકરીનો ફોન આવ્યો કે બાપા, આ લોકો મને મારી નાખીને પણ પૈસા હડપ કરી જશે. ભાગીને એ અમદાવાદ આવી જવાની હતી પણ પેલા લોકોએ એને આવવા ના દીધી અને સળગાવી દીધી...

સહેજ અટકીને રમણિકે બારી બહાર જોઈને નિઃસાસો નાખ્યો. 'ઈશ્વર જાણે કે એ બાપડી કેટલું દાઝી હશે!...'

હેમંત અને સમીરની નજર એ દુઃખી બાપના ચહેરા ઉપર સ્થિર હતી. એ વખતે ફરીથી રમણિકનો મોબાઈલ રણક્યો. એમણે ખિસ્સામાંથી મોબાઈલ બહાર કાઢીને સ્ક્રીન સામે જોઈને નિરાશાથી માથું ધુણાવ્યું. 'વેરાવળથી છે?' હેમંતે પૂછ્યું. 'હિંમત નથી ચાલતી..' હકારમાં માથું હલાવીને એ બબડ્યા. હેમંતે હિંમત કરી. રમણિકલાલ કંઈ સમજે એ અગાઉ એમના હાથમાંથી મોબાઈલ લઈ લીધો.

'હલ્લો...' હેમંતે જણાવ્યું. 'રમણિકભાઈ ઊંઘી ગયા છે. હું એમનો મિત્ર છું. અમે લોકો સોમનાથ મેલમાં જ છીએ.'

'એમને અત્યારે જગાડવાની જરૂર નથી.' સામા છેડેથી ભારેખમ અવાજવાળા પુરુષે સમજાવ્યું. 'સમાચાર સારા નથી. તમે સમજી ગયા ને? એમને સાચવીને લાવજો.'

રમણિકલાલ સામે નજર મેળવવાની હવે હેમંતમાં હિંમત નહોતી. એ મોબાઈલ સામે તાકી રહ્યો. આંખોમાં આશા આંજીને રમણિકલાલ એની સામે જોઈ રહ્યા હતા. બહાર ભીષણ અંધકાર વચ્ચે તીણી વ્હિસલ વગાડીને ટ્રેન ધમધમાટ આગળ વધી રહી હતી.

શબ્દાર્થ

કદાવર કદમાં મોટું **રૂઆબદાર** પ્રભાવશાળી, તેજસ્વી **ખમાણું** ખમાયું(અહીં સહન થવું), **કાવાદાવા** કૂડકપટ, તરકીબ

રૂઢિપ્રયોગ

જીવન-મરણ વચ્ચે ઝોલાં ખાવાં જીવવાની આશા ન હોવી, **ધનોત-પનોત નીકળી જવું** સર્વસ્વ નાશ પામવું

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નોના એક-એક વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

(1) રમણિકલાલના પરિવારમાં કોણ કોણ હતાં ?

(2) રમણિકલાલનો વ્યવસાય શો હતો ?

(3) રમણિકલાલને પોતાની સ્થિતિ માટે કઈ ઘટના જવાબદાર લાગે છે ?

(4) રમણિકલાલે ટ્રેનમાં ફોન શા માટે ન ઉપાડ્યો ?

2. નીચેના પ્રશ્નોના બે-ત્રણ વાક્યમાં ઉત્તર લખો :

(1) ટ્રેઈનમાં ચડેલા રમણિકલાલનો દેખાવ કેવો હતો ?

(2) તેઓ શાની ચિંતામાં હતા ?

(3) રમણિકલાલ પર શો ફોન આવ્યો હતો ?

(4) સમીરે રમણિકલાલને શી સાંત્વના આપી ?

(5) રમણિકલાલના નોકરીની શરૂઆત સમયનો દમામ તમારા શબ્દોમાં આલેખો.

(6) રમણિકલાલે કઈ આશાથી ભિખારણને સો રૂપિયાની નોટ આપી દીધી ?

3. નીચેના પ્રશ્નોના મુદ્દાસર ઉત્તર લખો :

(1) રમણિકલાલના જીવનના પૂર્વાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધની સ્થિતિનું વર્ણન કરો.

(2) 'કર્મનો હિસાબ દરેકે ચૂકવવો જ પડે છે'-આ વિધાન કૃતિના આધારે સમજાવો.

વિદ્યાર્થી પ્રવૃત્તિ

- 'પોસ્ટ-ઑફિસ વાર્તા વાંચો. અલી શિકારી હતો, પંખીઓને તરફડતાં જોવાનો આનંદ માણતો હતો- એને પોતાને દીકરીના વિયોગમાં તરફડવું પડ્યું-'કર્મના ફળની વાત'ને સરખાવો.
- જીવનમાં બનતી આવી પ્રત્યક્ષ ઘટનાઓની ચર્ચા કરો.

ભાષા-અભિવ્યક્તિ

સમગ્ર ઘટના ટ્રેઈનમાં બને છે, સંદર્ભો ટ્રેઈન બહારના, રમણિકલાલના જીવનના છે. 'ટ્રેઈન' વ્યક્તિના જીવનના સંદર્ભે સૂચક છે. રમણિકલાલને લાગે છે કે પોતે પોતાનાં કર્મનું ફળ ભોગવે છે. પ્રતીતિ અને પશ્ચાત્તાપ છે. બાજુમાં બેઠેલા બે અજાણ્યા મુસાફરોને જીવનની આ નિયતિ નજીક લાવે છે. કથાવસ્તુની ભાષાભિવ્યક્તિ ભાષા તાજગીને કારણે વાચકને પકડી રાખે છે. સમગ્ર વાર્તામાં વરતાતી આ ભાષાભિવ્યક્તિની એક ઝલક જુઓ-લેખકે કરેલું રમણિકલાલનું વર્ણન વાંચો.

'અઠ્ઠાવનથી સાઈઠની ઉંમર, ચોરસ ચહેરો, સૂર્યના તડકાથી ઘઉંવર્ણી બનેલી ત્વચા, થોભિયાના વાળ સફેદ, બાકી ભરાવદાર કાળા વાળ, ઊંચાઈ છ ફૂટ જેટલી તો હશે, આછા બદામી રંગનું સફારી---એમનું નિરીક્ષણ કરતી વખતે હેમંતની નજર એમની આંખો ઉપર અટકી. તેનું વ્યક્તિત્વ કદાવર અને રૂઆબદાર હતું, એ છતાં એની વિશાળ આંખો વિષાદથી છલકાતી હતી. એ માણસની આંખોમાં વેદનાનો મહાસાગર ઘૂઘવતો હોય એવું પહેલી નજરે પારખી શકાય.'

શિક્ષક પ્રવૃત્તિ

- 'જીવનમાં કર્મની અસર' વિશે ચર્ચાસભા યોજી શકાય.
- આ પ્રકારના કથાવસ્તુવાળી વાર્તાઓ વિદ્યાર્થીઓને વાંચવા સૂચન કરવું.
- મહાપ્રયાણ વખતે મહાભારતમાં પાંડવોને કર્મ પ્રમાણે ગતિ પ્રાપ્ત થઈ તે વાત વિદ્યાર્થીઓને કહેવી.

•